

PAPER DETAILS

TITLE: Kazak Türklerinin Bir Akini: Daniyal Dikeyuli Kayranbaev

AUTHORS: HIKMET YILMAZ

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136018>

KAZAK TÜRKLERİNİN BİR AKINI: DANIYAL DİKEYULI KAYRANBAEV

HİKMET YILMAZ*

Özet

Zengin bir halk edebiyatı geleneğine sahip olan Kazak Türkleri, akınları, dilden dile dolaşan destan ve halk hikâyeleri ile Türk millî kültürünün önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Çok yönlü kişiliğiyle, bu zenginliğe katkı sağlayan D.Dikeyuli KARANBAEV'i, şiirlerinden örneklerle tanıtmaya çalıştığımız bu yazımızda, Kazak Türkçesi metinlerini de sunarak, dil çalışması yapanlara yardımcı olmak istedik.

Anahtar Kelimeler: Halk Edebiyatı, şiir, Daniyal

Abstract

Kazak Turks, who have a rich folk literature tradition, take an important part of Turkish national culture with their "*akınları*" (folk poets, minstrels), legends and stories which are being told for years.

In this research we tried to introduce D.Dikeyuli KARANBAEV, who contributed to this richness with his various personality, by giving examples of his poems. Also, by presenting texts in Kazak Turkish, we wanted to help the people who study on language.

Key Words: Folk literature, poets, Daniyal.

Zengin bir halk edebiyatı geleneğine sahip olan Kazak Türkleri, akınları, dilden dile dolaşan destan ve halk hikâyeleri ile Türk millî kültürünün önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

Akın, jırav gibi adlar verilen Kazak Türklerinin ozanları, aynı zamanda Türk yaşayışının, töresinin canlı sembolü ve halkın saygı ve sevgi duyduğu bir "aksakal"dır. Akınlar, "Betaşar" larıyla düğünlerin, joktau, "köñül aytu" ları (ağıtları) ile cenaze törenlerinin, "aytı" larıyla şenliklerin vazgeçilmez kişileri-
dir.

Akınlar, "öleñ, jır, küy" gibi adlarla anılan şiir ve şarkılarını dombıra eşliğinde söylerler. Nazım ölçüsü millî ölçümüz olan hece ölçüsü; nazım birimi ise dörtlüktür. 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiirlere "kara öleñ" denmektedir. Hece ölçüsüyle söylenen bu şiirlerde, zaman zaman ölçüde aksamalar olmaktadır.

* Yard. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniv. Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. / SİVAS

1 Ayıt: Kazak halk şairlerinin karşılıklı olarak şiir söylemeleri, atışma.

Akın, bu aksaklıkları dombıranın desteğiyle, bazen heceleri uzatarak bazen de kısa söyleyerek telafi etmektedir.

Halen Moğolistan'da Kazak Türkleri arasında yaşayan akınlardan olan Daniyal Dikeyuli Karanbaev'i şiirlerinden örneklerle tanıtmaya çalıştığımız bu yazımızda, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktardığımız şiirlerde mümkün olduğunca anlamı bozmamaya çalıştık. Ancak, şiir aktarımının güçlüğü nedeniyle biraz daha serbest aktarımdan yana davrandık.

Kazak Türklerinin yaşayan halk ozanlarından olan Daniyal DIKEYULI, Doğu Türkistan'da 1916-17 yıllarında doğdu. Çocukluğunun ilk yıllarını burada geçiren ozan, Çin zulmünden kaçarak Moğolistan'a göç etti. Orta Cüz içerisinde Kerey boyunun İteli oymağının Davutlar aşiretindedir.² Akın, halen Bayan Ülgü'de yaşamaktadır. Çok yönlü bir insan olan Dekeñ³, Kazak Türkleri arasında bir "aksakal" ozan olarak tanındığı kadar; hem dombıra yapmakta ve çalmakta mahir bir usta, hem de gümüş kemer yapıcısı olarak ün salmıştır.

Dekeñ, küçükluğünden itibaren halk şiirine meraklı olup Kazak Türklerinin "Darığa", "Zarkum", "Muñlık-Zarlık", "Salsal" gibi halk hikâyelerini dinleyerek büyüdü ve bunların etkisini şiirlerine yansıttı. Akın, eğitim hayatına yedi yaşında, Kazak ilkokulunda başladı. Dekeñ, sekiz yıl okuduğu bu okulda Arap harfli Kazak alfabesini de öğrendi. Bu yıllarda da Kazak halkının edebî ürünlerini okuyup öğrenerek halkın "kalavlı akını" olacağının örneklerini verdi. Daha on iki yaşında iken, ablası Akşımpuvga'nın da büyük desteği ile, halk arasında "aytıs" söylemeye başladı. Onun tanınmasını sağlayan "aytıs"ı ise 1949 yılında Nogonuur'da Rısjan MÜRSOLIKIZI ile yaptığı "aytıs"tır.

Jalgastırıp bazasınıñ orınbasarı (başhekim yardımcısı) Baatarjab'tan Eski Moğol Alfabetesini (Uygur Alfabetesini) öğrenen Dekeñ, 1935-36 yıllarında UBS aymağının merkezindeki avrurvhanada (hastahane) sağlık görevlisi olarak çalıştı. 1937-1940 yıllarında Uvlaanbaatar'da "Adam Derigeri Tehnikuvımı" (Sağlık Meslek Yüksek Okulu)'da okudu. Buradan mezun olunca "Halk Ordusu"na çağırılan Dekeñ, orduda hekim olarak çalıştı ve 1945 yılında Japonlarla yapılan "bağımsızlık savaşı"na (azattık şaykaska) katıldı. Şairin ilk şiiri "Alga" (İleri), bu yıllarda, Moğolca yayımlanan "Ulaan Od" (Kızıl Yıldız) gazetesinde yayımlandı:

"...bastı gazet ölenimdi avdarıp ...bastı gazete şiirimi, çevirip,

Kırgandaymın jır okımen javdı atıp Kargış gibi şiirim, kurşununu atarak,

² Bu bilgileri, İstanbul'da görüştüğümüz akrabası olan Bayan Ülgü, Moğolistan Müslümanları Müftü Yardımcısı Sobethan FAZIL Beyefendi'den ve şairin akrabası olan Kanabek KALAMKAN Beyefendiden aldık.

³ Daniyal DIKEYULI'nın Kazak Türkleri arasındaki kısa ismi.

Kuvarışım kökiregime sıymaydı	Kıvancım, gönlüme sığmadan,
Tastaganday bir tankını avnatıp	(Düşmanın) bir tankını devirdim.
Sodan bastap kalam aldım kolıma	Ondan sonra kalem aldım elime
Bir mindetti kötergendey jonıma	(Halkımın) yüklediği görevi yüceltmek
Eli esimde ok astında jürüp-ak	Hâlâ gönlümde, kurşun altında yürüyerek,
Tüstüm solay poeziyya johna”	İşte bu halde, düştüm şiir yoluna.

1947-1977 yılları boyunca Dekeñ, hastahannede başhekim yardımcısı ve halk sağlığını koruma bölümü yöneticisi, “*MD Teatrın Bastığı Jazuvşılar Bölümünde*” “*Körkem Söz*” Kulübünün yöneticisi, Hayvan ve Ormanları Koruma Başkanlığında “*Ormanları Koruma Görevlisi*” olarak değerli hizmetleri yerine getirdi. Bütün bu çalışmalarından dolayı Komünist Partisince, kalem ve el hünerleriyle çok çeşitli alanlarda hizmet ettiği için, “*Altın Yıldız Üstün Hizmet Madalyasıyla*” ödüllendirildi.

Ozanın şiirleri, Kazak Türkçesiyle “*Dostluk*” (1960), “*Tan Altında*” (1968); Moğolca, “*Milyoncuk*” (1971) adıyla yayımlandı. Ayrıca çeşitli yayın organlarında Moğolca, Çince, Rusça ve Kazak Türkçesiyle yayımlanmış şiirleri vardır.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

SIRLASUV

1. Jetpistin jetsem dağı esigine,
Jır jatır kosakta(u)vlı esimde.
“Jetpiste jer tayanar” degen – jalğan,
Jır tolğar kemel jasım osı künde.

2. Jetpis jıl kalsa dağı keyin jırak,
Oyımda sävlesi bar altın şırak.
Oylanıp, tebirenip terbelüvge,
Kıyaldıñ burandasım aldım burag.

3. Elime äli de bar berer sıyım,
Jasaymın örnek tartıp sözden tüyin
Akırğan arıstanday bolmasam da.
Marka goy köñil şirkin, bala küyim.
4. Elimdi es bilgeli jırlap kelem,

DERTLEŞME

1. Yetmiş (yaşın) yetsem de eşigine,
Mazimden gelen şiirler var hatımda.
“Yetmiş yer dayanır” diyen –yalan,
Olgun yaşın şiirlerini söylerim bugün.

2. Yetmiş yıl kalsa da çok gerilerde,
Gönlümde altın parıltısı var.
Düşünüp, duygulanıp, hayal edip,
Hayalin dizginini elime aldım.

3. Ülkemin elime verdiği hediye ile,
Yaşıyorum sözün özünden örnek verip.
Haykıran arslan gibi olmasam da,
Gönlümse çocukça şen, rahat.
4. Aklım erdiğinden beri halkıma şiir söylerim,

Kuvğanım tilge mayda ırğaktı öleñ	Hoş sözleri, nameleri kovalıyorum.
Esikten orın tise törge ozbadım,	Eşikte yer bulsam razı oldum, başköşenin
Tördegi äves emen sırmakpenen.	El dokuma kilimli, bezeğine imrenmedim.
-
5. Aytsam dep el-jurtıma unaytın äñ	5. Söylesem deyip halkıma beğenilen şiir,
Tersem dep söz marjanın uday tıñnan.	Dersem deyip söz mercanını verimli
	toprağından,
İsimdi adaldıktan avdarmadım,	İşimde iyi kalplilikten, doğruluktan
	ayrılmadım,
Eş janga bas imedim kudasıñan.	Hiçbir kibirli cana baş eğmedim.
-
6. Süyinem dombıramdı küy kernese,	6. Sevincim dombıramdı, ezgi dökmekti,
Süyinem jüregimdi jır terbese.	Sevincim yüreğimdeki şiirleri söylemekti
Küyinem, keybir kezde kapalanam.	Öfkeyle yanıyorum bazen, üzüliyorum,
Oyıma kaysı biri sır bermese.	Gönlüme ilham perisi sır vermezse.
-
7. Osınday ömir keştim kızık jan bop,	7. Böylece ömür geçirdim, imrenilen
	can olup,
Kamı uşın bir basımınñ kızınğam jok.	Kendim için, çıkar için isteğim yok.
İsine dostarımınñ at salıstım,	Dostlarımin işi için at koşturdum,
Birevdin nesibesin kızğangam jok.	Başkasının nasibine hasedim yok.
-
8. Süyevmen jülde alğam jok şala şavıp,	8. Yaranmak için söyleyip
	ödüllendirilmedim,
Sürinsem aktalmadım ayla tavıp.	Sürünsem de hile ile aklanıp, düze çıkmadım
Özimnen özim kördim ökinbedim,	Ne olduysa kendimden bilip,
	pişman olmadım,
Eş kimge pele artkam jok, jala javıp.	Hiç kimseye kara çalıp, hile yapmadım.
-
9. Maytalman bolmasam da akkan zırlap,	9. Şimşek gibi çakan (ışık) olmasam da,
Eş kimnen körgen emen öleñ surap	Kimseden sorup, görüp şiir yazmadım.

Äytevip jurt tüsiner tilmen jazdım,
Eliktep izdemedim äsem ırğak.

Yazdım gönlümce, halkımın dilinden,
El izinden esinlenip yazmadım.

10. Saktalğan kökiregimde söz jurnagın,
Keledi aktarğanda kön jırлағанım.
Jürektiñ tereñinen şıkkın sözder,
Öz ünim, öz ävenim, öz ırğağım.

10. Sözün aslını gönlümde saklayanım,
İçimden gelende çok şiir söylemekteyim.
(Bunlar) yüreğimin özünden çıkan sözler,
Öz sesim, öz bestem, öz ritmim

11. Jazbadım öleñimdi kesip üşin,
Örnelep özgelerden asuv üşin.
“Ömirden bos ötpeyin, izim kalsın”-
Degen oy jateledi, aşık isim.

11. Şiirimi çıkarım için yazmadım,
Başkalarının önüne geçip şan için
“Ömürden boş geçmeyim, izim kalsın”-
Diye düşünüp yazdım, açık işim.

12. Bakıtım, baylığım da osı öleñim,
Ömirden tañday alğan dos ölenim.
Jaksı bolsa atım da mǎñgi yasap,
Demeymin öleñimmen kosa ölemin.

12. Bahtım, zengiliğim işte bu şiirim,
Ömrümden seçtiğim tek dost: şiirim.
Güzel olsa adım da bengü yaşayıp,
Demiyorum şiirimle birlikte öleyim.

13. Adamda arman köp koy bilip jetsem,
Bolsa den ömiri-jaz, jırım köktem,
Köñil goy ol akşa bult kökti kezgen,
Ömirden armanım jok külip ötsem!
(1988)

13. Adamda arzu çok koy, bilip yetsem,
Ömrünün yarıdan çoğu yaz olsa, şiirim
yetişsin,
Gönül ferahsa, o akça bulut gökte gezen
Hayatta (başka) arzum yok, gülüp geçsem.

JAYLAVIM

1. Tav jaylap tabın örgeñ tamaşalı,
Gül maysa omravı orman jarasadı.
Şıpa suv añ sağanğa dări bolğan,
Jaylavım Şegirtaydıñ arasanı.

YAYLAM

1. Gösterişli, genç sürülerin dağa yayılmış,
Göğsü çiçek döşeli ormanın yaraşmış.
Suyu şifadır özleyene,
Yaylam Şegirtay'ın kaplıcası

2. Al, kışta ak şalışın salıñğanday,
Jazında jasıl jibek jamılğanday.
Kümis köl, külip akkan taza bulak,
Köñliñde ne izdesen tabılğanday.

2. Kışın ak şal gibi salınansın ama;
Yazın yeşil ipek örtünmüş gibisin.
Gümüş göl, gülüp akan taze pınar,
Gönlünde ne arzulasan bulmuş gibi.

3. Tuvğan el mol ırısta kanday kızık,
Ösirgen eñbeginen er tuvgızıp.
Turatın köz aldımında bakıtımday,
Jaylavım tuvıp-ösken kanday ıstık.
(1960)

3. Sende doğan bol rızıkta, böylece güzel,
Verdiği emeğiyle er doğuran,
Gözümün önünde bahtım gibi duransın,
Doğup yaşadığım yaylam, senin gibi
neresi sıcak?

DANIYAL MEN RISJANIŇ AYTISI'ndan

DANIYAL İLE RISJAN'IN ATIŞMASI'ndan

RISJAN:

-Bismilla söz baştayın öleñmenen,
Tındavşı ne aytar dep eleñdegen.
Şırkayın aşık jarkın änge salıp,
Jasırın jüre almaymın köleñkemen.

Besmeleyle şiirime başlayayım,
Dinleyici ne söyler deyip meraklanır.
Yüksek sesle şen şakrak nağme salıp,
Gizli, gölge gibi yürümüyorum.

Sondıktan än köterip saldım ayğay,
Kim jürer jas kezinde kanay jaymay?!
Tebiretip suluv änniñ ırğağimen
Köñildi balkıtayın sarı mayday.

Sonrasında nağme yükselttim ay gibi,
Kim yürür genç yaşında kanat yayıp?
Güzel şiirin nağmesini seslendirip,
Gönlü eriteyim tereyağı gibi.

Unaydı köñilime salğan äniñ
Unatar билетinder sözdiñ mänin.
Kezdeysok kelip kapsıñ osı toyğa,
Jürmisiñ esen-aman akın janım ?!

Beğendim gönlüme saldığın şiirini,
Beğenenler bilsinler sözümde beni
Ansızın bu toyun kapısına gelip,
Sağ sağlim girer misin ozan canım?

DANİYAL:

- Öleñdi oylanbasam ayta almaymın,
Sözimnen burıñğı aytkan kayta
almaymın.

Baladay zır jügirem jumsağanda,
Köñilin köpşiliktiñ kaytarmaymın.

Jastık şak lakşa oynap jar basında,

Än, ävez kosaktavlı bar kasımda.
Denim sav, kızmette jürgenim bul,
Esenmin erkin dävır arkasında.

Öleñniñ keni emespin kazılmağan
Şınıñ ba bul aytkanıñ äzil mağan.
Akın dep kim aytadı, kimnen bildiñ,
Akındık mañdayıma jazılmağan.

Sayıska tüskenim jok aғalaytın,
Jeykem jok дәrejege baғalaytın.
Aytıstım birer-jarım adamdarmen,
Meni olar akınsıñ dep sanamaytın.

RISJAN:

-Endeşe, jan ekensiñ karapayım,
Avzıma öleñ aytıp karatayın.
Meniñşe akın deymın, ya akın,
Atıfıdı el-jurtıma taratayın.

Ärine atalmaydı akın tegin,
Keltirip söylemese sözdin ebin.
Turağın, kay mekende, kaydan jürsiñ,
Suraymın kim boladı ata-jönin?

DANİYAL:

- Şiiri düşünmesem söyleyemem,
Önceden söyleneni tekrar etmem.

Çocuk gibi tez koşarım yumuşayanda
Gönlün yoğunluğundan geri dönmem.

Gençlik çağımda oğlak gibi yar
başında oynayıp,

Şiir coşkusu, hevesiyle içiçeyim,
Dincim, çalışmamda gayem bu,
Esenim, bağımsız aşama arkasında.

Şiirin zengini değil *kazılmağan* (?)
Bu söylediğin bana gerçek mi şaka (mı)
Ozan diye kim söyledi, kimden bildin?
Ozanlık anlıma yazılmayan.

Çekişmeye düştüğüm yok “ağalaytın”!
Eleştirecek derecede gücüm yok
Atıştım birer-buçuk adamlarla,
Beni onlar ozan diye saymadılar.

Öyleyse, cansın alçakgönüllüm,
Şifahen, şiir söyleyip cezb edeyim.
Benim gibi ozan diyorum ey ozan,
Adını ilime, yurduma iletayım.

Elbette ozan bedelsiz adlanmıyor,
Getirip söylemese sözün usulünü.
Yerin yurdun neresi, nereden gelirsin?
Sorayım kimdir atan soyun?

DANIYAL:

-Aytayın men jönimdi endi sağan,
Atadan kaysıbirev Tuva Şaban.
İteli-bes küyiktiñ ävletimin,
Surasañ osı meniñ ata-babam.

DANIYAL:

- Söyleyeyim şimdi soyumu sana,
Atalarımın birisi Tuva Şaban
İteli-bes boyunun evlâdım,
Sorarsan işte benim ata-babam.

Tävekel dariyağa saldım kayık,
Körgem jok, kara öleñnen men de tayıp
Bilip al osı meniñ atı-jönüm,
Daniyal Dikeyuli Kayranbaev.

Mütevekkil, deryaya saldım kayık,
Mecazım yok kara öleñle⁴ ben de
Bilip öğren işte bu benim adım-soyum,
Daniyal Dikeyuli Karanbaev

Ölgeydiñ kazir turam kalasında,
Jasımda tuvıp-ösken dalasında,
Dalamnıñ turlep ösken äsem gülün,
Teñeymin eki közdiñ karasına.

Halen yaşıyorum Ölgey kentinde,
Doğup büyüdüğüm bozkırında,
Bozkırımın yetişen benzersiz gülün,
Kıyaslarım iki gözün karasına.

Sal jeñgey öleñ ayıp şariktadıñ,
Men-dağı süravınnan jalıkpadım.
Aytıp ber, ata jönin keldi kezek,
Kep otır meniñ-dağı anıktağım.

Kötürüm yenge şiir söyleyip aydınlattın,
Ben de sorularından yılmadım.
Söyleyiver atanı-soyunu geldi sıra,
Bana dahi açık olsun, bileyim.

...

10. 9. 1949 / Nogoounuvuvr**ÄLİ ESİMDE**

Aydınday Kob'da özeni muz sırğanak,
Üstinde oynadı bir kız sırğanak.
Bul kızdıñ şır aynalğan fiyguvrası,
Kozgadı turğandaydı kızdırmalap.

HÂLÂ AKLIMDA

Parlak Kob deresinde buz kayak pisti gibi
Üstünde bir kız oynadı kayak yaparak.
Bu kızın göz alıcı figürleri,
Duranları da çoşturdu.

-Keliñiz, ortamızğa, sırğanalık,-
Dedi ol turğanımda sırğanalıp.

-Geliniz aramıza kayalım-
Dedi o, durduğumda, oynayarak.

4 kara ölen: 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiir.

Önerdin utkisınday asıl aruv, Hünlerin özü gibi saf, berrak,
Tolğadı jüregimdi jirga malıp. Kalbimi oynatıp ilham verdi.

Däriger me, esepşi me, muğalim be, Hemşire mi, maliyeci mi, öğretmen mi,
Esimin ukpadım ba, uğa aldım ba. Aklım kavradı mı, kavramadı mı?
Jark etip kubılistay kete bardı, Şimşek gibi çakıp bir anda yok oluverdi.
Şolpandı tañ sāvlesi urladıñ ba? Çoban yıldızıydı, tan şulesini mi çalıverdi.

1959

KAYNAKLAR

1. YILDAR SAZI, hzl. J. HUVANGAN-E. RISBEK, ÜLGİY-1988.
2. Kazakça-Türkçe Sözlük, H. ORALTAY, N.YÜCE, S. PINAR, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul, 1984.
3. Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Ahmet B. ERCİLASUN, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1996
4. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ahmet B. ERCİLASUN (Başk. Komisyon), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1991.
5. Türk Dünyası Edebiyatı, C. II, TİKA Yay., Ankara, 2002.